

Биљана Сикимић*

*Балканолошки институт САНУ
Београд*

ЗМИЈА У ТЕКСТУ ЗАГОНЕТКЕ¹

Апстракт: На примерима традиционалних јужнословенских загонетака у којима се 'змија' јавља у основном тексту показују се неке фолклорне изоглосе које јужнословенски фолклорни простор деле на 'источни' и 'западни'. Као полазана основа коришћене су две репрезентативне збирке загонетака које могу да представљају фолклорне корпусе: збирка Стојана Новаковића (1877) и збирка бугарских и македонских загонетака Стефане Стојкове (1970).

Кључне речи: фолклорне изоглосе, паремиологија, змија

Ареална фолклористика или – фолклористичка географија – два су градна термина који би могли да означе покушаје да се на основу лингвистичке анализе варијаната неког фолклорног текста исцртају одговарајуће географске зоне. У свом критичком прегледу актуелног стања балканске лингвистике Андреј Собољев (Соболев 2008), између осталог, залаже се и за обраћање веће пажње фактима културе. Ареална балканологија издваја језичке макро и микро зоне које се углавном не поклапају са административним поделама: у овом смислу ни издвојене области у домену ареалне фолклористике углавном се не поклапају са савременим административним поделама. За разлику од савремених лингвистичких атласа (а то посебно важи за Мали лингвистички атлас балканских језика чији је идејни творац управо Андреј Собољев – започет средином деве-

---

* E-mail: biljana.sikimic@bi.sanu.ac.rs

¹ Рад је део резултата на пројекту Балканолошког института САНУ „Језик, фолклор и миграције на Балкану“ (№ 178010), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

дестих година прошлог века, рад на њему још увек траје) у овом прилогу добијени резултати у домену ареалне фолклористике не показују синхроност. Могло би се рећи (у духу руске етнолингвистичке школе) да је временска димензија ареалне фолклористике на паремиолошкој грађи – реконструисана 'фолклорна стварност', са распоном од приближно сто педесет година. 'Границе' фолклорних ареала, добијене ексцерпцијом класичних штамапаних извора, треба схватити као дифузне.

За могући развој ареалне јужнословенске фолклористике од посебног је значаја била студија Ане Плотникове (Плотникова 2006), у којој су фолклорни ареали издвојени на основу грађе јужнословенских магијских текстова за истеривање змија, а прате је одговарајуће географске карте са уоченим изоглосама.² Ова студија следи претходну, једнако значајну монографију посвећену јужнословенским етнолингвистичким ареалима (Плотникова 2004).

Као на један од пионирских радова у домену балканске или балканолошке паремиологије треба указати на студију Линде Садник (Sadnik 1953). Без обзира на то што је циљ студија Sikimić 1995 и 1996 била 'реконструкција (фолклорног) текста', у њима су учињени и покушаји издвајања посебних фолклорних ареала на основу варијаната одређених модела традиционалних јужнословенских загонетака. Тако је у студији Sikimić 1995 издвојена 'проширена торлачка област' (зона призренско-тимочког дијалекта са суседним областима Левача, Темнића и Хомоља) која за неке моделе загонетака чини целину са македонским и бугарским фолклорним простором. Овај прилог је наставак истраживања макро и микро диференцирања ових фолклорних ареала.

Новаковићева збирка и западни део јужнословенског корпуса

Класична – мада у ареалном погледу не и сасвим репрезентативна збирка – „Српских народних загонетака“ Стојана Новаковића са краја деветнаестог века (објављена 1877. године) послужила је у овом прилогу као једна од две полазне основе за проблематизацију статуса змије у традиционалном јужнословенском фолклору, па и у нешто ширем контексту, пре свега – балканском. Ова збирка садржи грађу из Србије, Црне Горе, Босне и Херцеговине, Далмације и неких других делова Хрватске. Постојање великог броја фолклорних загонетака са одгонетком 'змија' у овој збирци (чак – петнаест) наизглед – сведочи о чињеници да изговарање термина *змија* није било табуисано у одређеним ситуацијама. Чињеница је,

² На основу неких магијских и додолских текстова покушана су нека ареална разграничења јужнословенског фолклорног простора, али без исцртавања географских карата са изоглосама у: Сикимић 1996а и 2001.

међутим, да се као одгонетка лексема *змија* налази у писаној форми, у фолклорним збиркама које су састављали образовани људи свога доба, а да остаје непознато како је овај темин заиста функционисано у оквиру конкретних загонетачких ситуација. Није искључено да се као тачна одгонетка реално изговарао неки од бројних локалних еуфемизама.³

Овај прилог, са друге стране, недвосмислено показује да је гласно изговарање термина *змија/гуја* било могуће у склопу текста загонетке, једнако као што се очекивало или, прецизније – било обавезно као елемент успешног одгонетања – гласно изговарање њеног имена (или еуфемизма) као одгонетке. Значајна заступљеност термина *змија* у различитим моделима јужнословенских загонетака, као и разноврсност модела загонетака о 'змији' илустративна је за амбивалентан статус змије у фолклору.⁴

Иначе, у Новаковићевим варијантама (али то важи и за јужнословенски корпус у целини) нема реципроцитета између змије као денотата и њене замене у тексту. Евентуално се би се могло указати на постојање загонетака у којима се предмети у облику штапа означавају као 'змија' (на пример – чибук [г]) или се неки делови одеће слични 'каишу' означавају као 'змија', пре свега – 'појас'. У питању би био, дакле, делимични реципроцитет према следећа два модела загонетке о змији: Пођох путем распутицом, нађох *штап* не резат, ни у руке узимат; рече Бог, остав' то, то је мој потребач. (Новаковић 1877, 62); односно: Мастан *кајиш* кроз земљу прође. (Новаковић 1877, 63).

У варијантама из Новаковићеве збирке 'змија' покрива замене денотата (одгонетке) пре свега захваљујући својим морфолошким карактеристикама, односно издуженом и извијеном облику тела. Тако се овом метафором могу описати 'муња' [а], 'мост' [б], 'коса за кошење' [в], 'лула или чибук' [г] и 'маказе' [д]:

[а] Једна *гуја* преко бијела свијета. 'муња' (Новаковић 1877, XX). Овај пример је из 1864. године, преузет из „Матице Далматинске“, а Новаковић још упућује на одгонетку 'светлица' за коју има текст загонетке у коме се 'муња' замењује са *златна жица*: Златне жице с мора на Дунаво. (Новаковић 1877, 199).

[б] Божије сздање, људско створење, *змија* оседлана. 'мост' (Новаковић 1877, 137). Потребно је ипак прецизирати да цела синтаagma 'осе-

³ Тихомир Ђорђевић 1958, 104, на пример, као имена „којима се змије називају ‘да се не би звале именом змија, јер ко их не спомиње, онога не уједају’“, бележи, између осталих: *баја, бајурина, непоменица, неспоменица, чемерница, дугачка, каменица, окаменица, поганица*.

⁴ Вишезначност и полифункционалност змије у словенској традицијској култури била је предмет анализе у студији Александра Гуре (Гура 1997, 277).

длана змија' означава 'реку преко које постоји мост', и да је змија управо 'река'. У Новаковићевој збирци постоје три варијанте са минималним разликама за које сам Новаковић одгонетку одређује као 'мост', а у напоменама се помињу још две са мањим разликама на лексичком нивоу (Људско помишљење, божје створење, гуја оседлана. Божије повељеније, људско сатвореније, гуја оседлана.). Прва наведена варијанта је и најпознатија јер је забележена још у Вуковом *Рјечнику* у одредници *сздање*. Лексички фонд ових варијаната указује на њихово књижевно порекло: кључне лексеме не припадају језику традиционалног фолклора (*сздање, створење, сатвореније, односно помишљење, повељеније*). 'Река' је означена са змија и у следећој загонечи из насеља Слечке у Македонији, објављеној у Цариградском гласнику, чији је језички израз очигледно усклађен са српским језичким стандардом тога времена: *Змија иде кости јој се не виде. 'речно дно'* (Максимовић 1901).⁵

[в] *Змија* шиче кроз шибљиче, за њом се меће јуначко плеће. 'коса (за кошење)' (Новаковић 1877, 98). У варијанти ове загонетке записаној у Сарајеву – уместо змије замена денотата је муња: *Муња* сиче кроз јасиче, стани, муњо муњарице, док обучем рукавице. 'коса' (Нар. Заг. 1899, 227). Међусобна замењивост 'змије' и 'муње' као денотата и његове замене потврђена је и у првом примеру [а].

[г] *Змији* огањ на врх главе гори, а паша је у реп љуби. 'лула (и чибук, где где и дуван)' (Новаковић 1877, 122), односно у варијанти: *Змија* шаруља, на глави јој огањ гори, а људи је под реп љубе. (Новаковић 1877, 123).

[д] Наврх мије двије змије, наврх лепа два цепа. 'ножице' (Новаковић 1877, 144). Слична овој је и загонетка забележена у Дебру, у којој се делови маказа виде као 'две змије': Две змии се готвее и двете на еднуш прекинувае. (Стойкова 1970, 392). Следеће две варијанте јасније показују да се структура загонетке састоји од низања парних елемената атрибуисаних муслиманским псеудоантропонимима (*Реџеп, Мамут*). Први пример је из Црне Горе, а записан је нешто касније од Новаковићеве варијанте, са истим денотатом: У Реџепа два цепа, у Момије *дравије змије*, у мамута два фута. 'ножице' (Лопичић 1897, 71). Други пример је записан

⁵ У Новаковићевој збирци постоје само две загонетке за денотат 'река': управо у источним областима јужнословенске територије, као и шире на Балкану, постоје бројне потврде загонетке за реку која следи универзални модел 'женска особа без сенке'. Ипак, две бугарске варијанте описују реку као 'женску особу без костију': Дълга Неда без кокали. односно: Бјала Мара без кости. (Стойкова 1970, 135). Као 'мушка особа без костију' у источнословенском ареалу, као и фолклору других балканских народа, описује се – 'дим' (са друге стране, Новаковића збирка, са корпусом претежно западног јужнословенског порекла, уопште нема примере овог модела загонетке за 'дим').

цео век касније на Косову и Метохији: У Ређепа два ђепа, у Мамије *две змије*, у Мамута два фута. (Вукановић 1970, 38), али са одгонетком која се логично уклапа у структуру низања парних елемената као парних органа на глави „очи, веђе и уши“ (в. даље [ж]).

[ђ] Ван репрезентативне Новаковићеве збирке загонетака налази се следећи модел загонетке у коме се *змија* експлицитно именује, истина, само у једној варијанти: Два дола криводола, а у њима *змија* лежи. 'нож у корицама' (Босна и Херцеговина, Zovko 1930, 154). У другим варијантама овог модела са истим денотатом замена је *змај*, на пример: Два дола криводола, а међ њима *змај* лежи. 'сабља у корицама' (Славонија, Милеуснић с.а., 16). Други део варијаната овог модела загонетке има денотат 'ватра', на пример: Два дола суподола, међу њима *змај* лежи; ђе *змај* лежи, ту трава не расте. 'ватра' (Новаковић 1877, 15).⁶

Македонски и бугарски корпус: источни део јужнословенског простора

Македонски и бугарски примери употребе термина змија се веома разликују од других балканско-словенских примера и указују на постојање два релативно одвојена културна круга. Чињеница је, међутим, да Новаковићева збирка загонетака углавном не садржи потврде из источне и јужне Србије, који би могли да буду индикатори за прелазне појаве између ове две културне традиције. Зборник загонетака Стефане Стојкове (Стойкова 1970), од кога се полази у другом делу овог прилога, у складу са бугарском фолклористичком традицијом, садржи и бугарске и македонске примере. Ради добијања 'гушће' ареалне мреже и поузданијих фолклорних изговора, у овом раду су коришћени и различити други фолклорни извори.

[е] У македонским загонетакама 'змија' замењује делове одеће, односно накит (појас, огрлица), али и у овим примерима искључиво по истим морфолошким карактеристикама (извијени облик тела). У делу варијаната змија је смештена директно на људско тело (простор у тексту загонетке остаје нетрансформисан): Червена *змя* около човека се вие. 'појас' (Стойкова 1970, 449); Студена *змија* на гуша виси. 'ђердан' (Пенушлиски 1969, 207); Шарена *змија* на гуша висит. 'ђердан' (Пенушлиски 1969, 218); Умрена *змија* на плеки я носи. 'плетеница' (Прилеп, Стойкова 1877, 458). Змија постављена уз неки део тела има паралела у пословицама и изрекама (*гују у недрима хранити/држати/грејати* и слично). Ипак,

⁶ Символика и међусобна веза змаја и змије детаљно је анализирана у Гура 1997, 276, 277, 278 и даље.

у неким варијантама 'тело' је трансформисано као неки грађевински објекат: Шарено *змијче* под праг лежи. 'ђердан на врату' (Стойкова 1970, 459); Шарјана *змијка* под плет лежи. 'ђердан' (Стойкова 1970, 459); Околу бука шарена *змија*. 'појас' (Пенушлиски 1969, 192; Стойкова 1970, 449).

[ж] Једна македонска варијанта, у Европи широко распрострањене загонетке којом се описују делови тела, обично низањем географских апелатива или псеудоапелатива (као својеврсна 'паремиолошка топографија', уп. Сикимић 1996, 36–51), садржи као замену за денотат 'обрве' – 'две змије': Честа гора, во гората диви свини, край гората до *две змии*, край змиите два бунара. 'коса, вашке, обрве, очи' (Стойкова 1970, 301). Управо ова варијанта омогућава да се прилично прецизно покажу фолклорне изоглосе које се могу издвојити прво присуством и одсуством сегмента 'обрве', а затим и поређењем варијаната замена за овај сегмент денотата (в. и пример наведен под [д]).

Показало се да је управо постојање сегмента денотата 'обрве' дистинктивно за поделу балканскословенског ареала по линији исток – запад јер паремиолошки низ делова главе у западним потврдама уопште не укључује сегмент 'обрве'.

Источни балканскословенски ареал за овај модел загонетке, а који садржи сегмент 'обрве', обухвата део Косова, Македонију и Бугарску. Поред наведене македонске варијанте са змијом, 'обрве' су зооморфно кодирани само још у македонским варијантама из Охрида, Куманова и пиринске Македоније у Бугарској – али као 'две пијавице', што је, иначе, уобичајена јужнословенска фолклорна метафора за 'обрве' (уп. пример из Куманова: Најнапред горица, испот њума рамно поље, испот њега *две пијевнице*, испот пијевнице два кладњца..., Веселиновић 1888, 142).⁷ У источни балканскословенски ареал се укључује и један арумунски пример (Настев 1980, 38) који једнако следи опис главе одозго на доле низањем географских апелатива и у коме се 'испод ливаде' налазе 'две пијавице'. Остале, бројне варијанте ове у своје време вероватно веома популарне загонетке, 'обрве' кодирају углавном у очекиваном географском кључу – као 'две међе' или 'два плота'. Ареал распрострањања ових варијаната такође је ограничен на Македонију. Нешто је шири ареал у коме се 'обрве' кодирају турцизмом *гајтани* (и то без ознаке парности органа) – он обухвата велики део Македоније и Бугарске. Посебно стоје два изолована примера са Косова (Честа, честа горица, испод горице полица, испод полице *два прутка*, испод прутка два вирка..., Дебељковић 1897, 4

⁷ Потврде за ову фолклорну метафору могу се наћи и у лексикографским изворима: Јес' видео *пијавице*? Онаке су *обрвице*; Очи су јој два драга камена, *обрвице* с мора *пијавице*; двије очи, два драга камена, дв'је *обрви*, до дв'је *пијавице* (RJA s.v. *pijavica*).

и, вероватно, по редоследу набрајања одоздо на горе: Тумбалце, звалце, два кладенца, *две тополе*, малено поље..., Бован 1980, 125), у којима су 'обрве' као *два прута* и *две тополе* уклопењене у систем 'паремиолошке топографије'.

[з] *Змију* експлицитно помиње и следећа загонетка са структуром поређења: Като *змија* се влачи, като котка драци. 'купина' (Стойкова 1970, 178). Важно је напоменути да је варијанта која помиње *змије* (из околине Трна у Бугарској) изузетак у сету бугарских и македонских варијаната ове загонетке са денотатом 'купина'. У другим варијантама лоза на којој расте купина описује се као 'уже'. У два примера у текст је уведена информација о зеленој боји денотата, па се цела структура заснива на низу негација и негира истоветност са 'гуштером' (Под пат расти, над пат расти, зелено је, *гуштер* не је, новти има, мачка не је. – у примеру из Битоља, и: Дълго съм, вџе не съм, зелено съм, *гуштер* не съм, некте имам, котка не съм. – у примеру из Охрида, Стойкова 1970, 177).⁸

Са Косова постоји пример који се ареално надовезује на претходна два из Македоније: Уже, дуже зелено, *гуштер* није; нокте има, мачка није. (Бован 1980, 68). Новаковић за ову загонетку има и једну црногорску потврду, али са денотатом 'лук' (Уже – уже није; зелено је – гуштер није; нокте има – мачка није. Новаковић 1877, 121). На основу овог, али многих других примера који се овом приликом не наводе, могло би се закључити да варијанте удаљеније од претпостављеног 'фолклорног центра' имају тенденцију да преосмишљавају очекиване денотате: чврста логичка веза између текста и одгонетке слаби од центра ка периферији ареала.⁹ Једна Новаковићева и друге варијанте из Србије на истој позицији у тексту ('лоза') имају *узда*, *уже*, *јуже*.

[и] Веома утицајна етнолингвистичка студија Никите Толстоја посвећена различитим словенским фолклорним текстовима са сижеом *vita herbae*, односно прераде – 'мукама' конопље и лана (уз још неке друге

⁸ Анализу улоге поређења у македонским варијантама загонетке за 'купину', в. у: Мартиноска 2002, 121–122. У неким словенским говорима зелена боја условила је и генеричко именовање 'гуштера', уп. *зелембаћ* (Босна), *zelenec* (Словенија), према подацима ОЛА 1988, карта 30. Исти савремени теренски подаци (ОЛА 1988, карта 30) само у насељу Свинаца (Румунија) потврђују значење 'гуштер' (*Lacerta*) за лексему *гуја*.

⁹ Ареал загонетке о 'купини' са структуром двочланог или трочланог низа негативног поређења са различитим зоонимима ('змија', 'гуштер', 'мачка') шири је од оног који чини збир наведених јужнословенских варијаната. Уп. једну од низа потврда из Румуније: *Unghii are, mîță nu-i; verde-i, gușter nu-i; lungu-i, șerpe nu-i.* [Има нокте, мачка није; зелено је, гуштер није; дугачко је, змија није.] 'купина' (Gorovei 1898, 326). Порекло конкретне румунске варијанте додатно усложњава присуство лексеме словенског порекла *gușter* (потврђене углавном у румунским јужним говорима и то у значењу 'гуштер зелембаћ').

традиционалне пољопривредне културе: мак, просо и бибер), скреће пажњу и на загонетке са истом структуром које могу бити у форми 'биографије' и 'аутобиографије' (Толстой 2003). Управо у ове друге ('аутобиографија') може се убројати следећа загонетка, записана вероватно у Кичеву, у којој 'раж' по хронолошком редоследу (и у 'женском' родном коду) излаже своје 'муке': Растох, растох девојчински, поклоних се невестински, сяхоха ме като роба, влякоха ме като буля, тљкоха ме по глава като змия. 'раж' (Стойкова 1970, 181).

Од значаја за тему задату у наслову овог прилога је појава мотива 'ударање змије по глави' у паремиолошком контексту. Са денотатом 'змија' – мотив је познат у прилично широком јужнословенском ареалу, и то у форми аутобиографске нарације са три сегмента: 1. полазак на пут, 2. сусрет са змијом и 3. ударање змије у главу. Текст је кодиран 'тајним језиком', уметањем слогова (*ћа/ча* на на јужнословенском западу, *ће* у македонским примерима; о загонеткама са оваквом структуром детаљније у: Sikimić 1996, 207–210): 'Ћа ја идем ћаћпутићем, ћа ја нађем ћа дјевојку, ћа ја њу по глави ћаћ'. 'змија' (Црна Гора, Павићевић 1937, 38); Идем путем припутком, срето мачку чау мачку, *чау главу чврк*. 'змија' (Лика, Оклобџија 1922, 16); Кјем-ода, кјем-патем, кјем-зедоф кјем-камче, кјем *го-удриф по глаа – цџри*. 'змија' (Дебар, Алексиев 1900, 369).

Ако се вратимо 'мукама' ражи требало би указати да житарице и технолошки процес њиховог одгајања који укључује жетву и вршидбу нису уобичајени денотати загонетака у српскохрватском фолклору. Новаковићева збирка, на пример, има само једну загонетку за денотат 'пшеница' која структурно заиста описује процес одгајања ове житарице: Родих се зелена, узростох брката, умријех саката, ускрсних рпата. (Новаковић 1877, 188), али нема загонетака за денотате 'раж', 'јечам', 'овас', 'просо', постоје само загонетке за 'конопљу'. Бројни су и – врло хетерогени, модели загонетака за 'кукуруз' – има их чак девет у Новаковићевој збирци. Кукуруз је као пољопривредна реалија на Балкану релативно новијег датума (од 17. века), али је због свог великог значаја за исхрану интегрисан у традицијски фолклорни систем.

[j] Люта змия в кът седи. 'златне паре' (Стойкова 1970, 417), али и са денотатом 'ватра' (Стойкова 1970, 478). Прва одгонетка 'златне паре' можда стоји у вези са веровањима о змијама које чувају закопано благо.¹⁰ У српскохрватским загонетекама 'ватра' се, међутим, често означава као *змај*, уп. на пример: Два дола суподола, међу њима *змај* лежи; *ђе змај* лежи, ту трава не расте. (Новаковић 1877, 15). Простор убицирања *змије*

¹⁰ Уз етнолингвистичког угла о змијама нако чуварима блага в. монографију Гура 1997, 324–326; поетика прича о закопаном благу анализирана је у посебној монографији Зоје Карановић (Karanović 1989).

и у овим примерима може бити трансформисан: Люта змија в кюше седи. 'језик' (Стойкова 1970, 325, овде атрибут *љута* није у функцији лакшег одгонетања загонетке), али и нетрансформисан простор куће: Черна змија над огън се виде. 'вериге' (Стойкова 1970, 492).

[к] На основу свих изложених примера јасно је да се многи јужнословенски модели текста загонетке граде на нејасној позицији змије и њеном смештању у реални (нетрансформисан) и метафорички простор. Следећа бугарска загонетка: Насред кащи змиино гнездо. 'огњиште' (Стойкова 1970, 488, уп. Сикимић 2011, 606–607) одгонета се овако због нетрансформисаног простора 'кућа'. Иста је – реална позиција 'огњишта' и у потврдама ове загонетке из Србије: У сред/насред куће змајево гнездо. 'огњиште' (Косово, Бован 1980, 194; Ужице, Познановић 1988, 187). Овим, условно речено, једноставним варијантама загонетака одговара сет варијаната са јужнословенског запада наведеним под [ђ], нешто сложеније структуре, са трансформисаним просторним релацијама: 'ватра' (*змај/змија*) смешта се у ограничени микропростор 'између два дола' који означавају границе 'огњишта' између преклада,¹¹ али без убицирања у реални простор куће.

[л] Ясенче, пасенче, под ясенче дупчица, у дупчица змиица. 'сабља' (Стойкова 1970, 511). Слично претходном, постоје и неке западније паралеле, види [ђ]. Речник САНУ као једно од фигуративних значења лексеме *гуја* издваја и 'нож, јатаган, сабља', које, осим фоклорним, илуструје и примерима из књижевности.

'Змија' као замена денотата за новије реалије 'воз, железница' потврђена је у бугарском фолклору (Стойкова 1977, 410), али се мора имати у виду да је бугарски репрезентативни корпус настао цео један век после објављивања Новаковићеве збирке.

Завршне напомене

Без обзира на примарно постављени циљ – осветљавања статуса змије у паремиолошком слоју јужнословенског фолклора – који се на основу наведених примера показао као веома стабилан и снажан, током рада са грађом отвориле су се могућности за осветљавање дијахроне динамике паремиолошких текстова: од интегрисања текстова књижевног порекла ([б]), до интегрисања релативно рецентних реалија као денотата (као што је то 'пушење дувана' на *чибук* [г], или 'железница'). Анализирани модели

¹¹ Вероватно је ова загонетка била делимично нејасна већ и читаоцима у другој половини 19. века јер Новаковић (1877, 15) појашњава да „загонетка значи ватру међу прекладима.“

чине својесврсни јужнословенски корпус загонетака у чијем се тексту *змија* експлицитно именује: у структурном погледу се крећу од веома сложених ([ж], [и]), све до сасвим рудиментарних у којима се *змија* (или *змијино гнездо*) смешта у одређени простор ([а], [е], [ј], [к]). Неки овде анализирани јужнословенски модели заправо су само локалне варијанте европских или чак шире потврђених модела загонетака (в. примере под [б], [ж], [з], [и]).

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Алексије 1900 – А. Алексије, Гатанки от Дебърско, *Сборник за народни умотворения XVI–XVII/2*, София, 360.
- Бован 1980 – Владимир Бован, *Народна књижевност Срба на Косову. Народне заго-нетке*, Приштина: Јединство.
- Веселиновић 1888 – М. В. Веселиновић, Згачки из предела Црног Дрима, *Српство*, Београд, 142–143.
- Вук, *Рјечник* – Вук Караџић Стефановић, *Српски рјечник*, у Бечу, 1852.
- Вукановић 1970 – Татомир Вукановић, *Српске народне загонетке*, Врање.
- Гура 1997 – А. В. Гура, *Символика животных в славянской народной традиции*, Москва: Индрик.
- Дебељковић 1897 – Дена Дебељковић, *Загонетке*, *Етнографска збирка* 10/6, Београд: Архив САНУ.
- Ђорђевић 1958 – Тихомир Р. Ђорђевић, *Природа у веровању и предању нашега народа* 2, Српски етнографски зборник LXXII, Живот и обичаји народни 22, Београд: САН.
- Лопичић 1897 – М. Лопичић, Народне загонетке, *Луца*, Цетиње, 71.
- Максимовић 1901 – Богдан Максимовић, Народне загонетке, *Цариградски гласник* VII/14.
- Мартиноска 2002 – Ана Мартиноска, *Поетиката на македонските народни гатанки*, Скопје: Македонска книга.
- Милеуснић s.a. – С. Д. Милеуснић, Српске народне пјесме, загонетке, здравице и народне приче, *Етнографска збирка* 351/21, Београд: Архив САНУ.
- Нар. Заг. 1899 – Народне загонетке, *Караџић* I/11, Алексинац, 227.
- Настев 1980 – Божидар Настев, *Аромунске загонетке*, Београд: САНУ.
- Новаковић 1877 – Стојан Новаковић, *Српске народне загонетке*, Београд – Панчево: Књижарница В. Валожића и Браће Јовановић.
- Оклобџија 1922 – М. Оклобџија, Народни живот, *Етнографска збирка* 260, Београд: Архив САНУ.
- ОЛА 1988 – *Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная, Выпуск 1, Животный мир* (Р. И. Аванесов, ред.), Москва: Наука.
- Павићевић 1937 – Мићун М. Павићевић, *Народно благо из Црне Горе*, Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије.
- Пенушлиски 1969 – Крил Пенушлиски, *Пословици и гатанки*, Скопје: Македонска книга.

- Плотникова 2004 – А. А. Плотникова, *Этнолингвистическая география Южной Славии*, Москва: Индрик.
- Плотникова 2006 – А. А. Плотникова, Весенние заклинательные формулы „изгнания“ гадов у южных славян (в ареальной перспективе), *Славянский и балканский фольклор*, Москва: Индрик, 319–372.
- Познановић 1988 – Радослав Познановић, *Традиционално усмено народно стваралаштво ужичког краја*, Београд: САНУ.
- РСАНУ – *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд: САНУ, 1959–.
- Сикимић 2001 – Биљана Сикимић, Сведи црева мотају, *Култ светих на Балкану, Лицеум* 5, Крагујевац, 39–87.
- Сикимић 1996а – Биљана Сикимић, Слојеви фолклорног текста, *Српски језик* I, Београд – Никшић, 163–174.
- Сикимић 2011 – Биљана Сикимић, Просторне релације у традиционалним загонеткама, *Жива реч. Зборник у част проф. др Наде Милошевић-Ђорђевић* (М. Детељић, С. Самарџија ур.), Београд: Балканолошки институт САНУ, 591–613.
- Соболев 2008 – А. Н. Соболев, О некоторых проблемах и задачах современной балканистики, *Јужнословенски филолог* LXVI, Београд, 441–448.
- Стойкова 1970 – Стефана Стойкова, *Български народни гатанки*, София: Наука.
- Толстой 2003 – Н. И. Толстой, *Vita herbae et vita rei, Очерки славянского язычества*, Москва: Индрик, 37–72.
- Karanović 1989 – Zoja Karanović, *Zakopano blago – život i priča*, Novi Sad: Bratstvo – Jedinstvo.
- RJA – *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–XXII, Zagreb: JAZU, 1880–1975.
- Sadnik 1953 – Linda Sadnik, *Südosteuropäische Rätselstudien*, Wiener slavistisches Jahrbuch, Ergänzungsband 1, Graz-Köln: Hermann Böhlau Nachf.
- Sikimić 1995 – Biljana Sikimić, Ка реконструкцији балканског текста, *Јужнословенски филолог* LI, Београд, 177–169.
- Sikimić 1996 – Biljana Sikimić, *Etimologija i male folklorne forme*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Zovko 1930 – Ivan Zovko, *Zagonetke (Bosna i Hercegovina)*, *Zbornik za narodni život i običaje* XXVII, Zagreb, 151–157.

Biljana Sikimić

A SNAKE WITHIN THE TEXTS OF RIDDLES

Summary

Using, as an example, the stock of traditional South Slavic riddles where the 'snake' appears within the basic text, the author points to some folklore isoglosses which divide the South Slavic folklore space into 'Eastern' and 'Western'. As a starting point, two representative collections of riddles were used, competent to represent the folklore corpora: the collection by Stojan Novaković (1877) and the collection of Bulgarian and Macedonian riddles by Stefana Stojkova (1970).